6-mavzu. Meros huquqining umumiy qoidalari

6-mavzu / 16 · 1-semestr

MUNDARIJA

1. Bob
2. Qisqaça xulosa
3. Kazuslar (IRAC)
4. Test
5. Glossariy
6. Xronologiya
7. Mind-map
8. Tuşuntiriş va sxema
9. Manbalar

Bob

Hurmatli talabalar, Toşkent davlat yuridik universitetining “Oila va meros huquqi” modulidagi navbatdagi darsimizga xuş kelibsiz. Uşbu 6-mavzu “Meros huquqining umumiy qoidalari” deb nomlanadi. Meros huquqi fuqarolik huquqining eng qadimiy va muhim institutlaridan biri bölib, inson vafotidan söng uning mulkiy va ba’zi şaxsiy nomulkiy huquqlarining boşqa şaxslarga ötiş tartibini belgilaydi. Bu mavzuning ahamiyati şundaki, u mulk daxlsizligini ta’minlaydi, avlodlar örtasidagi moddiy va ma’naviy boğliqlikni kafolatlaydi hamda oila a’zolarining ijtimoiy himoyasiga xizmat qiladi. Darsimiz davomida biz meros huquqining tuşunçasi, uning özига xos belgilari va tamoyillarini örganamiz. Şuningdek, vorislik asoslari, meros tarkibiga nimalar kirişi va kirmasligi, umumiy birgalikdagi mulkni meros qilib oliş tartibi, merosning oçiliş vaqti va joyi kabi fundamental masalalarni tahlil qilamiz. Dars yakunida nomunosib merosxörlarni merosdan çetlatiş va vasiyatnoma orqali merosdan mahrum qiliş institutlari örtasidagi huquqiy farqlarni körib çiqamiz. Uşbu bilimlar kelajakdagi yuridik amaliyotingizda meros nizolarini töğri va adolatli hal etişingiz uçun mustahkam poydevor böladi.

QISQAÇA

- 24 soat — Bir vaqtda vafot etganlik (Bir kalendar sutka içida vafot etganlar bir-biridan meros olmaydi (FK 1116-modda))
- 2 ta — Vorislik asoslari (Qonun va vasiyat böyiça (FK 1112-modda))
- 50 foiz — Umumiy mulkdagi uluş (Tirik qolgan turmuş örtoğining uluşi merosga kirmaydi (Oila kodeksi va FK 1114-modda))

6.1 Meros huquqining tuşunçasi va vorislik asoslari

Meros huquqi ob’ektiv ma’noda inson vafotidan keyin unga tegişli bölgan huquq va majburiyatlarning boşqa şaxslarga ötişini tartibga soluvçi huquqiy normalar yiğindisidir. Sub’ektiv ma’noda esa, muayyan şaxsning meros qoldiruvçining mulkiga voris böliş huquqini anglatadi. Meros huquqining eng muhim

belgisi bu — universal huquqiy vorislik hisoblanadi. Bu şuni anglatadiki, meros qoldiruvçining barça huquq va majburiyatlari merosxörlarga bir vaqtning özida, yagona majmua sifatida, heç qanday özgarişsiz ötadi. Merosxör merosning faqat öziga foydali bölgan qismini (masalan, uyni) qabul qilib, majburiyatlaridan (masalan, qarzdan) voz keçişi mumkin emas.

Qonunçiligimizga köra, vorislik ikki asosga köra: vasiyat va qonun böyiça amalga oşiriladi (FK 1112-modda). Vasiyat böyiça vorislikda meros qoldiruvçi öz irodasini erkin ifoda etib, mulkini kimga qoldirişini özi hal qiladi. Qonun böyiça vorislik esa vasiyat mavjud bölmasa, yoxud u butun merosning taqdirini belgilamasa, şuningdek qonunda belgilangan boşqa hollarda amalga oşiriladi. Ya’ni, qonun böyiça vorislik subsidiar (qöşimça) xarakterga ega bölib, vasiyatnoma bölmagan taqdirdagina işga tuşadi.

Faraziy misol: Fuqaro Anvar vafot etdi. U özining barça mol-mulkini dösti Botirga qoldiriş haqida vasiyatnoma yozgan. Bu holatda vorislik vasiyat asosida amalga oşiriladi va Anvarning qonuniy merosxörlari (agar ularning majburiy uluşga huquqi bölmasa) merosga çaqirilmaydi. Agar Anvar faqat avtomobilini Botirga vasiyat qilgan bölsa, uning qolgan barça mol-mulki (uyi, bankdagi omonati) qonun böyiça vorislik tartibida uning oila a’zolariga ötadi. Bu orqali qonun çiqaruvçi ham şaxsning irodasini, ham oila manfaatlarini muvozanatda saqlaşga harakat qilgan.

- Vorislik vasiyat va qonun böyiça amalga oşiriladi (FK 1112-modda).
- Qonun böyiça vorislik vasiyat mavjud bölmaganda yoki butun merosni qamrab olmaganda qöllaniladi (FK 1112-modda).
- Meros huquqida universal vorislik qoidasi amal qiladi, ya’ni huquq va majburiyatlar yaxlit holda ötadi.

> **ASOSIY FIKR**
> Universal huquqiy vorislik — merosni qismlarga bölib qabul qiliş yoki qarzdan qoçib, faqat foydali mulkni oliş mumkin emasligini kafolatlaydi.

> **IMTIHON UÇUN**
> Imtihonda vorislik asoslari ketma-ketligi söraladi: qonun böyiça vorislik doimo vasiyatnomadan keyingi örinda turadi (agar vasiyatnoma haqiqiy bölsa).

6.2 Meros huquqining tamoyillari va merosning oçilişi

Meros huquqi bir qator fundamental tamoyillarga asoslanadi. Birinçisi — meros qoldiruvçi irodasi erkinligi. Şaxs öz mol-mulkini istalgan şaxsga vasiyat qilişi, qonuniy merosxörlarni merosdan mahrum qilişi mumkin. Ikkinçisi — oila a’zolarini himoya qiliş tamoyili. Garçi vasiyat erkinligi mavjud bölsa-da, qonun voyaga yetmagan yoki mehnatga layoqatsiz bolalar, mehnatga layoqatsiz turmuş örtoği va ota-onalar uçun “majburiy ulush” belgilaş orqali ularni himoya qiladi. Uçinçisi — merosxörlar tengligi. Bir navbatdagi qonuniy merosxörlar merosdan teng uluşlarda huquqqa ega böladilar.

Merosning oçilişi vorislik munosabatlarini boşlab beruvçi yuridik faktdir. Meros fuqaroning ölimi yoki uning sud tomonidan vafot etgan deb e’lon qilinişi oqibatida oçiladi (FK 1116-modda). Meros qoldiruvçining ölgan kuni (zarurat bölganda paiti ham), u vafot etgan deb e’lon qilinganda esa sudning qarori kuçga kiradigan kun meros oçilgan vaqt deb hisoblanadi. Agar biridan keyin boşqasi meros olişga haqli bölgan şaxslar bir

kalendar sutka (24 soat) içida vafot etsalar, ular bir vaqtda vafot etgan deb hisoblanadi. Bu holda meros ularning har biridan keyin alohida oçiladi.

Merosning oçiliş joyi sifatida meros qoldiruvçining oxirgi doimiy yaşab turgan joyi e’tirof etiladi (FK 1117-modda). Agar bu joy noma’lum bölsa, unga tegişli bölgan köçmas mulk yoki uning asosiy qismi turgan joy meros oçilgan joy deb hisoblanadi.

Faraziy misol: Aka va uka avtohalokatga uçradi. Aka soat 10:00 da, uka esa öşa kunning 23:00 da şifoxonada vafot etdi. Ular bir kalendar sutka içida vafot etganliklari sababli (FK 1116-modda), huquqiy jihatdan bir vaqtda vafot etgan deb topiladi. Ukaning merosxörlari akasining mulkiga, akaning merosxörlari ukasining mulkiga voris böla olmaydi; har birining merosi özining alohida merosxörlariga ötadi.

- Meros fuqaroning ölimi yoki sud tomonidan vafot etgan deb e’lon qilinişi oqibatida oçiladi (FK 1116-modda).
- Bir kalendar sutkada vafot etgan şaxslar bir vaqtda vafot etgan deb hisoblanadi va har biridan alohida meros oçiladi (FK 1116-modda).
- Merosning oçiliş joyi — meros qoldiruvçining oxirgi doimiy yaşab turgan joyi yoki köçmas mulki joylaşgan hudud (FK 1117-modda).

> **KÖP UÇRAYDIGAN XATO**
> Bir kalendar sutka (24 soat) qoidasini unutmang. Agar ota 23:50 da, öğil esa keyingi kunning 00:10 da vafot etsa, ular turli sutkalarda vafot etgan hisoblanadi va öğil otadan meros olişga ulgurgan deb topiladi.

6.3 Meros tarkibi: kiradigan va kirmaydigan huquqlar

Meros tarkibi deganda meros oçilgan paytda meros qoldiruvçiga tegişli bölgan, uning ölimidan keyin ham bekor bölmaydigan barça huquq va majburiyatlar majmuasi tuşuniladi (FK 1113-modda). Bunga uy-joy, avtomobil, bankdagi pullar, mualliflik huquqidan keladigan daromadlar kabi mulkiy huquqlar, şuningdek, qarz majburiyatlari, kreditlar va boşqa mulkiy majburiyatlar kiradi.

Biroq, qonunçilik meros qoldiruvçining şaxsi bilan çambarças boğliq bölgan huquq va majburiyatlarni meros tarkibiga kiritmaydi. Bularga quyidagilar kiradi: tijorat taşkilotlariga a’zolik huquqlari (agar qonun yoki şartnomada boşqaça belgilanmagan bölsa); hayotga yoki soğliqqa yetkazilgan zarar uçun tovon undiriş huquqi; aliment majburiyatlari tufayli yuzaga kelgan huquqlar va majburiyatlar; pensiya, nafaqa va boşqa tölovlar oliş huquqi; mulkiy huquqlar bilan boğliq bölmagan şaxsiy nomulkiy huquqlar (FK 1113-modda). Garçi şaxsiy nomulkiy huquqlar (masalan, mualliflik nomi, obrösi) meros tarkibiga kirmasa ham, merosxörlar ularni himoya qiliş huquqiga ega.

Faraziy misol: Fuqaro Sanjar vafot etdi. Uning nomida 50 million sömlik bank krediti va sobiq turmuş örtoğiga tölanişi kerak bölgan 10 million sömlik aliment qarzdorligi bor edi. Sanjarning merosxörlari bank kreditini meros qilib olingan mulk doirasida tölaş majburiyatini öz zimmalariga oladilar, çunki bu oddiy mulkiy majburiyat. Ammo aliment majburiyati Sanjarning şaxsi bilan çambarças boğliq bölganligi sababli (FK 1113-modda), aliment tölaş majburiyati merosxörlarga ötmaydi va uning ölimi bilan bekor böladi. Bu qoida merosxörlarni marhumning öta şaxsiy xarakterdagi majburiyatlaridan himoya qiladi.

• Meros tarkibiga ölimdan keyin bekor bölmaydigan barça huquq va majburiyatlar kiradi (FK 1113-modda).

• Aliment, pensiya, hayotga yetkazilgan zarar uçun tovon undiriş huquqlari merosga kirmaydi (FK 1113-modda).

• Şaxsiy nomulkiy huquqlar merosga kirmaydi, lekin merosxörlar tomonidan himoya qilinişi mumkin (FK 1113-modda).

> **TAQQOSLANG**
> Mulkiy majburiyat (masalan, qarz) merosxörga ötadi, şaxsiy majburiyat (masalan, aliment yoki asar yozib beriş majburiyati) ötmaydi.

> **IŞ BILAN BOĞLIQLIK**
> Agar marhum yozuvçi bölsa, uning qalam haqi oliş huquqi (mulkiy) merosga kiradi, lekin asar muallifi deb ataliş huquqi (şaxsiy nomulkiy) merosga kirmaydi, faqat vorislar tomonidan himoya qilinadi.

6.4 Umumiy birgalikdagi mulk va er uçastkasiga bölgan huquq

Meros huquqi va oila huquqi normalari kesişadigan eng muhim nuqtalardan biri bu — er-xotinning umumiy birgalikdagi mulkini meros qilib olişdir. Oila kodeksiga muvofiq, nikoh davomida orttirilgan mol-mulk er va xotinning umumiy birgalikdagi mulki hisoblanadi va ularning uluşlari teng deb e'tirof etiladi. Fuqarolik kodeksining 1114-moddasiga köra, umumiy birgalikdagi mulk iştirokçisining ölimi umumiy mol-mulkka bölgan huquqdagi uning uluşini aniqlaş uçun asos böladi.

Bu şuni anglatadiki, er yoki xotindan biri vafot etganda, butun umumiy mulk meros tarkibiga kirmaydi. Dastlab, tirik qolgan turmuş örtoğining 50 foizlik uluşi ajratib olinadi. Faqatgina vafot etgan iştirokçining uluşiga (qolgan 50 foizga) nisbatan meros oçiladi. Tirik qolgan turmuş örtoği ham özining yarim uluşini oladi, ham vafot etgan şaxsning uluşidan qonuniy merosxör sifatida (boşqa merosxörlar qatorida) öziga tegişli qismini olişga haqli böladi.

Şuningdek, er uçastkasiga bölgan huquqni meros qilib oliş alohida ahamiyatga ega. FK 1115-moddasiga binoan, er uçastkasiga bölgan huquqni meros qilib oliş, agar qonunda boşqaça tartib belgilanmagan bölsa, Fuqarolik kodeksi qoidalari bilan tartibga solinadi.

Faraziy misol: Er va xotin nikoh davomida uy sotib olişdi. Er vafot etdi. Uning ortida xotini va ikki farzandi qoldi. Uyning yarmi (1/2 qismi) xotinning şaxsiy mulki hisoblanadi va meros massasiga kirmaydi. Erning uluşi bölgan qolgan yarim qismi (1/2) meros tarkibiga kiradi va u uçta qonuniy merosxör (xotin va ikki farzand) örtasida teng taqsimlanadi. Natijada xotin uyning asosiy qismiga ega böladi. Bu qoida tirik qolgan turmuş örtoğining mulkiy huquqlarini işonçli himoya qiladi.

• Umumiy birgalikdagi mulk iştirokçisining ölimi uning uluşini aniqlaş uçun asos böladi (FK 1114-modda).

• Meros faqat vafot etgan şaxsning uluşiga nisbatan oçiladi, butun umumiy mulkka emas (FK 1114-modda).

• Er uçastkasiga bölgan huquq qonunda boşqaça tartib belgilanmagan bölsa, umumiy asoslarda meros qilinadi (FK 1115-modda).

> **TAQQOSLANG**
> Er-xotin mulki va meros tarkibini farqlang: Nikoh davomida olingan mulkning teng yarmi avtomatik ravişda tirik qolgan turmuş örtoğiga tegişli bölib, u meros massasiga kirmaydi.

6.5 Merosxörlar doirasi, merosdan çetlatiş va mahrum qiliş

Meros oçilgan paytda hayot bölgan fuqarolar, şuningdek meros qoldiruvçining hayotlik paytida homila holida bölgan va meros oçilgandan keyin tirik tuğilgan bolalari merosxör bölişlari mumkin (FK 1118-modda). Bu qoida homilaning manfaatlarini ustuvor darajada himoya qiladi.

Qonunçilikda nomunosib merosxörlarni merosdan çetlatiş instituti mavjud (FK 1119-modda). Unga köra, meros qoldiruvçini yoki boşqa merosxörlarni qasddan öldirgan yoki hayotiga suiqasd qilgan şaxslar; meros qoldiruvçining oxirgi xohiş-irodasini amalga oşirişiga qasddan tösqinlik qilgan şaxslar vasiyat böyiça ham, qonun böyiça ham meros oliş huquqiga ega emaslar. Şuningdek, bolalariga nisbatan ota-onalik huquqidan mahrum etilgan ota-onalar şu bolalardan qolgan mulkka, şuningdek ta’minlab turiş majburiyatidan böyin tovlagan şaxslar qonun böyiça voris böla olmaydilar. Nomunosib merosxörni çetlatiş faqat sud tartibida amalga oşiriladi.

Buning aksi ölaroq, vasiyatnoma orqali merosdan mahrum qiliş (FK 1120-modda) meros qoldiruvçining mutlaq huquqidir. Vasiyat qiluvçi qonun böyiça merosxörlardan bittasini, bir neçasini yoki hammasini sababini tuşuntirmasdan (izoh bermagan holda) merosdan mahrum qilişga haqli.

Faraziy misol: Qosim öz otasining vasiyatnomasini qasddan yoqib yubordi, çunki vasiyatnomada mulk uning ukasiga qoldirilgan edi. Bu holatda Qosim oxirgi xohiş-irodaga tösqinlik qilgani uçun sud tomonidan nomunosib merosxör deb topiladi va merosdan çetlatiladi (FK 1119-modda). Boşqa vaziyatda esa, ota öz vasiyatnomasida "O‘g‘lim Qosimni barcha merosdan mahrum qilaman" deb yozişi mumkin (FK 1120-modda). Birinçi holatda qonun va sud aralaşuvi kerak bölsa, ikkinçi holatda faqatgina meros qoldiruvçining erkin irodasi kifoya qiladi.

- Meros oçilgandan keyin tirik tuğilgan bolalar ham merosxör böla oladi (FK 1118-modda).
- Qasddan suiqasd qilganlar yoki irodaga tösqinlik qilganlar nomunosib merosxör sifatida sud orqali çetlatiladi (FK 1119-modda).
- Vasiyat qiluvçi sababini tuşuntirmasdan qonuniy merosxörni merosdan mahrum qilişi mumkin (FK 1120-modda).

> **IMTIHON UÇUN**
> Nomunosib merosxörni çetlatiş (FK 1119) ob’ektiv huquqbuzarlik va sud qarorini talab qiladi. Merosdan mahrum qiliş esa (FK 1120) vasiyat qiluvçining sub’ektiv irodasi bölib, heç qanday sabab körsatişni talab etmaydi.

> **IŞ BILAN BOĞLIQLIK**
> Ota-onalik huquqidan mahrum qilingan va huquqi tiklanmagan şaxs özining vafot etgan farzandidan qonun böyiça meros ola bilmaydi. Bu bola manfaatlarini ölimidan söng ham himoya qiluvçi qoidadir.

ASOSIY XULOSALAR

1. Meros huquqi universal huquqiy vorislikka asoslanadi, ya’ni huquq va majburiyatlar yagona majmua sifatida ötadi.
2. Vorislik qonun va vasiyat böyiça amalga oşiriladi, qonun böyiça vorislik subsidiar ahamiyatga ega.
3. Meros qoldiruvçining şaxsi bilan çambarças boğliq bölgan huquqlar (aliment, pensiya) meros tarkibiga kirmaydi.
4. Bir kalendar sutka (24 soat) içida vafot etgan şaxslar bir vaqtda vafot etgan hisoblanadi va bir-biridan meros olmaydi.
5. Er-xotinning umumiy mulkidan faqat vafot etgan şaxsning uluşigina meros massasiga kiritiladi.
6. Meros oçilgunga qadar homila holida bölgan va tirik tuğilgan bola merosxör böliş huquqiga ega.
7. Nomunosib merosxörlarni çetlatiş sud tartibida, qonuniy asoslarga köra amalga oşiriladi.
8. Vasiyat qiluvçi öz vasiyatnomasida istalgan qonuniy merosxörni sababini körsatmasdan merosdan mahrum qilişga haqli.

Qisqaça xulosa

Uşbu darsda meros huquqining umumiy qoidalari va fundamental tamoyillari körib çiqildi. Meros huquqi inson vafotidan söng uning mulkiy hamda ayrim şaxsiy nomulkiy huquq va majburiyatlarining universal vorislik asosida boşqa şaxslarga ötişini ta’minlaydi. Vorislik vasiyat va qonun böyiça amalga oşiriladi. Meros tarkibiga marhumning ölimidan keyin bekor bölmaydigan barça huquq va majburiyatlar kiradi, biroq şaxs bilan çambarças boğliq bölgan aliment, pensiya kabi huquqlar merosga kirmaydi. Dars davomida er-xotinning umumiy birgalikdagi mulkini meros qilib olişning öziga xos xususiyatlari tahlil qilindi, bunda tirik qolgan turmuş örtoğining uluşi meros massasidan ajratilişi ta’kidlandi. Şuningdek, merosning oçiliş vaqti va joyi, xususan, bir kalendar sutkada vafot etişning huquqiy oqibatlari tuşuntirildi. Yakunda merosxörlar doirasi, homilaning huquqlari, nomunosib merosxörlarni sud orqali merosdan çetlatiş hamda vasiyatnoma orqali qonuniy merosxörlarni merosdan mahrum qiliş örtasidagi farqlar yoritib berildi.

ASOSIY PRINSIPLAR

1. Universal huquqiy vorislik tamoyili
2. Vasiyat erkinligi tamoyili
3. Oila a’zolarini va mehnatga layoqatsizlarni himoya qiliş
4. Merosxörlar tengligi tamoyili
5. Homila manfaatlarining ustuvorligi
6. Nomunosib harakatlar uçun javobgarlik (çetlatiş)

> **ASOSIY ATAMALAR**
> Vorislik · Universal vorislik · Vasiyat böyiça vorislik · Qonun böyiça vorislik · Meros tarkibi · Merosning oçilişi · Merosning oçiliş joyi · Umumiy birgalikdagi mulk · Nomunosib merosxör · Merosdan mahrum qiliş

IMTIHONGA TAYYORGARLIK

- Meros huquqida universal vorislik nima ekanligini tuşuntirib bera olamanmi?
- Qonun böyiça vorislik qaçon qöllanilişini bilamanmi?
- Meros tarkibiga kirmaydigan huquq va majburiyatlarni sanab bera olamanmi?
- Bir kalendar sutkada vafot etgan şaxslarning meros oliş qoidasini tuşunamanmi?
- Er-xotinning umumiy mulkidan qança qismi merosga kirişini hisoblay olamanmi?
- Nomunosib merosxörni çetlatiş va vasiyat orqali mahrum qilişning farqini bilamanmi?

Kazuslar (IRAC)

1-kazus · Er-xotinning umumiy mulki va meros tarkibi

FAKTLAR

Rustam va Nodira 15 yil qonuniy nikohda yaşaşdi. Nikoh davomida ular Toşkent şahridan 3 xonali uy sotib olişdi. Uy Rustamning nomiga rasmiylaştirilgan edi. Bundan taşqari, Rustam xususiy korxona ta’sischisi b ölib, u yerdan muntazam daromad olar edi. Rustam tösatdan avtohalokatga uçrab vafot etdi. Uning v afotidan söng, birinçi nikohidan bölgan öğli Sanjar meros da’vo qilib keldi. Sanjar uy töliqligiça Rustamning n omida bölgani uçun töliq meros tarkibiga kirişini, şuningdek, xususiy korxonadagi iştirok etiş huquqi h am unga ötişi kerakligini qat’iy ta’kidladi. Nodira esa uyning yarmi qonunan unga tegişli ekanligini, faqat q olgan qismi meros qilinişini aytdi. Şuningdek, Rustamning hayotiga yetkazilgan zarar uçun tovon puli u ndiriş huquqi ham merosga kiriş-kirmasligi böyiça ular örtasida nizo kelib çiqdi.

MASALA

Nikoh davomida olingan umumiy birgalikdagi mulkning qaysi qismi meros tarkibiga kirişi hamda şaxs bilan uzviy boğliq bölgan huquqlarning universal huquqiy vorislik tartibida ötiş-ötmasligini aniqlaş.

NORMA

Özbekiston Respublikasi Fuqarolik kodeksining 1114-moddasiga köra, umumiy birgalikdagi mulk iştirokçisining ölimi umumiy mol-mulkka bölgan huquqdagi uning uluşini aniqlaş uçun asos böladi. Meros faqat vafot etgan iştirokçining uluşiga töğri keladigan mol-mulkka nisbatan oçiladi. Oila kodeksiga asosan, er-xotinning nikoh davomida orttirgan mol-mulki ularning birgalikdagi umumiy mulki hisoblanadi. FKning 1113-moddasiga asosan, meros oçilgan paytda meros qoldiruvçiga tegişli bölgan, uning ölimidan keyin ham bekor bölmaydigan barça huquq va majburiyatlar meros tarkibiga kiradi. Biroq, meros qoldiruvçining şaxsi bilan çambarças boğliq bölgan huquqlar, xususan, hayotga yoki soğliqqa yetkazilgan zarar uçun tovon undiriş huquqi meros tarkibiga kirmaydi. Tijorat taşkilotlarida iştirok etiş huquqi, agar qonun yoki şartnomada boşqaça hol belgilanmagan bölsa, meros tarkibiga kirmaydi.

TAHLIL

1) Uyning qança qismi meros tarkibiga kirişi masalasida Nodiraning vajlari örinli. Garçi uy Rustamning nomiga rasmiylaştirilgan bölsa-da, u nikoh davomida sotib olinganligi sababli er-xotinning umumiy birgalikdagi mulki hisoblanadi. FKning 1114-moddasiga asosan, meros faqat vafot etgan şaxsning uluşiga nisbatan oçiladi. Oila qonunçiligiga köra er-xotinning uluşlari teng deb e'tirof etiladi. Demak, uyning yarmi Nodiraning öz mulki hisoblanadi va u meros tarkibiga kirmaydi. Faqatgina Rustamga tegişli bölgan qolgan yarim qismigina meros tarkibiga kiritiladi va barça qonuniy merosxörlar örtasida taqsimlanadi. 2) Xususiy korxonada iştirok etiş huquqi böyiça FKning 1113-moddasi qoidasi qöllaniladi. Unga köra, yuridik şaxs hisoblangan tijorat taşkilotlariga a'zolik va ularda iştirok etiş huquqlari, agar qonun yoki ta'sis şartnomasida boşqaça hol belgilanmagan bölsa, meros qoldiruvçining şaxsi bilan çambarças boğliq huquq sifatida baholanadi va meros tarkibiga kirmaydi. Agar korxona ustavida vorislik nazarda tutilmagan bölsa, Sanjar iştirokçi böla olmaydi. 3) Hayotga yetkazilgan zarar uçun tovon undiriş huquqi FKning 1113-moddasiga asosan qat'iyan meros tarkibiga kirmaydigan huquqlar röyxatiga kiritilgan. Bu huquq bevosita Rustamning şaxsi bilan boğliq bölganligi sababli, uning ölimi bilan bekor böladi va merosxörlarga ötmaydi.

XULOSA

Xulosa qilib aytganda, nikoh davomida orttirgan uyning faqat yarmi Rustamning meros tarkibiga kiradi. Tijorat taşkilotidagi iştirok etiş huquqi va hayotga yetkazilgan zarar uçun tovon undiriş huquqi şaxs bilan uzviy boğliq bölganligi sababli, qonunda yoki şartnomada alohida körsatilmagan bölsa, universal huquqiy vorislik tartibida merosxörlarga ötmaydi.

MUHOKAMA UÇUN SAVOLLAR

1. Uyning qança qismi meros tarkibiga kiradi?
2. Xususiy korxonada iştirok etiş huquqi meros qilinadimi?
3. Hayotga yetkazilgan zarar uçun tovon undiriş huquqi meros tarkibiga kiradimi?

O'zbekiston Respublikasining Fuqarolik kodeksi, ikkinchi qism (29.08.1996) — https://lex.uz/docs/180552
O'zbekiston Respublikasining Oila kodeksi (30.04.1998) — https://lex.uz/docs/104720

2-kazus · Nomunosib merosxörlar va vasiyatnoma orqali merosdan mahrum qiliş

FAKTLAR

Fuqaro Anvar keksayib qolganligi sababli özіga tegişli bölgan barça mol-mulkini qizi Malika va öğli Botirga teng miqdorda vasiyat qildi. Biroq, Botir otasining tezroq vafot etişini va merosga ega bölişni xohlab, Anvarga berilişi kerak bölgan muhim dori vositalarini qasddan yaşirib qöyadi. Bu holat vaqtida aniqlanib, Anvarning hayoti saqlab qolinadi. Şundan söng, Anvar yangi vasiyatnoma tuzib, barça mol-mulkini faqat qizi Malikaga qoldirişini va Botirni heç qanday izohsiz merosdan mahrum qilişini körsatadi. Oradan bir yil ötib Anvar vafot etadi. Botir sudga murojaat qilib, otasi uni izohsiz merosdan mahrum qilişga haqli emasligini va özi qonun böyiça merosxör bölganligi uçun majburiy uluş talab qilişini ma'lum qiladi.

MASALA

Vasiyat qiluvçining irodasi erkinligi tamoyili doirasida merosxörni izohsiz merosdan mahrum qiliş hamda qasddan qilingan ğayriqonuniy harakatlar oqibatida nomunosib merosxörni merosdan çetlatiş asoslarini aniqlaş.

NORMA

FKning 1120-moddasiga muvofiq, vasiyat qiluvçi qonun böyiça merosxörlardan bittasini, bir neçasini yoki hammasini izoh bermagan holda merosdan mahrum qilişga haqli. Bu meros qoldiruvçi irodasi erkinligi tamoyilining yorqin ifodasidir. Şuningdek, FKning 1119-moddasiga köra, meros qoldiruvçini qasddan öldirgan yoki uning hayotiga suiqasd qilgan şaxslar vasiyat böyiça ham, qonun böyiça ham meros oliş huquqiga ega emaslar. Nomunosib merosxörlarni vorislikdan çetlatiş qoidalari har qanday merosxörlarga, şu jumladan majburiy hissa oliş huquqiga ega bölgan merosxörlarga ham taalluqlidir. Nomunosib merosxörni çetlatiş uçun asos böladigan holatlar manfaatdor şaxsning da’vosi böyiça sud tomonidan belgilanadi.

TAHLIL

1) Anvarning Botirni izohsiz merosdan mahrum qilişi töla qonuniydir. FKning 1120-moddasida vasiyat qiluvçining öz xohiş-irodasini erkin ifoda etişi kafolatlangan. Unga köra, fuqaro öz mol-mulkini istalgan şaxsga vasiyat qilişi va qonuniy merosxörlarni sababini tuşuntirmasdan merosdan çetlatişi mumkin. Vasiyatnoma bekor qilinişi yoki özgartirilişi uçun ham sabab körsatilişi talab etilmaydi. 2) Botirning otasiga dori bermasdan uning hayotiga xavf solişi FKning 1119-moddasiga asosan uni nomunosib merosxör deb topiş uçun yetarli asos böladi. Meros qoldiruvçining hayotiga suiqasd qilgan şaxslar qonun böyiça ham, vasiyat böyiça ham vorislikka çaqirilmaydi. Malika manfaatdor şaxs sifatida sudga murojaat qilib, Botirning harakatlarini tasdiqlatişi va uni merosdan çetlatişni talab qilişi mumkin. 3) Botirning majburiy uluş talab qilişi mutlaqo asossizdir. Garçi qonunçilikda oila a’zolarini himoya qiliş maqsadida majburiy uluş instituti mavjud bölsa-da, FKning 1119-moddasi 6-qismiga köra, nomunosib merosxörlarni merosdan çetlatiş qoidalari majburiy hissa oliş huquqiga ega bölgan merosxörlarga ham töliq tatbiq etiladi. Ya’ni, nomunosib deb topilgan şaxs barça turdagi meros oliş huquqidan, şu jumladan majburiy uluşdan ham mahrum böladi.

XULOSA

Şunday qilib, vasiyat qiluvçi öz irodasi erkinligiga tayanib, istalgan merosxörni izohsiz merosdan mahrum etişga haqli. Botirning qasddan qilgan harakatlari uni nomunosib merosxörga aylantiradi va u nafaqat vasiyat böyiça, balki qonun böyiça ham, hatto majburiy uluş oliş huquqidan ham töliq mahrum qilinadi.

MUHOKAMA UÇUN SAVOLLAR

1. Anvar Botirni izohsiz merosdan mahrum qilişga haqlimi?
2. Botirning harakatlari uni nomunosib merosxör deb topişga asos böladimi?
3. Botir majburiy uluş oliş huquqiga egami?

O‘zbekiston Respublikasining Fuqarolik kodeksi, ikkinchi qism (29.08.1996) — https://lex.uz/docs/180552

3-kazus · Merosning oçiliş vaqti va joyi hamda kommoriyentlar

FAKTLAR

Er-xotin Qodir va Umida Toşkent şahrida doimiy röyxatda turib yaşaşar edi. Ularning nomida Samarqand şahrida joylaşgan yirik savdo majmuasi va Buxoro şahrida joylaşgan hovli-joy bor edi. Yozgi ta’til vaqtida ular avtomobilda sayohatga çiqişdi va yölda oğir avtohalokatga uçraşdi. Qodir voqea joyida, soat 14:00 da vafot etdi. Umida esa şifoxonaga olib borildi, ammo körsatilgan tibbiy yordamga qaramay, öşa kuni soat 22:30 da vafot etdi. Ularning yagona öğli Jasur xorijda öqiyotgan edi. Jasur qaytib kelgaç, meros qayerda oçilişi va ota-onasi bir kunda vafot etganligi sababli meros qanday tartibda ötişi böyiça notariusga murojaat qildi.

MASALA

Meros qoldiruvçilarning bir kalendar sutka içida vafot etişi (kommoriyentlar) holatida merosning oçiliş vaqti va joyini töğri belgilaş hamda vorislikka çaqiriş tartibini aniqlaş.

NORMA

FKning 1117-moddasiga köra, meros qoldiruvçining oxirgi doimiy yaşab turgan joyi merosning oçiliş joyi hisoblanadi. Agar bu joy noma’lum bölsa, köçmas mulkning asosiy qismi turgan joy olinadi. FKning 1116-moddasiga asosan, meros fuqaroning ölimi oqibatida oçiladi. Meros qoldiruvçining ölgan kuni (zarurat bölganda payti ham) meros oçilgan vaqt deb hisoblanadi. Agar biridan keyin boşqasi meros olişga haqli bölgan şaxslar bir kalendar sutka (yigirma tört soat) içida vafot etgan bölsalar, ular bir vaqtda vafot etgan deb hisoblanadilar. Bunday holatda meros ularning har biridan keyin alohida oçiladi va ulardan har birining merosxörlari vorislikka çaqiriladilar.

TAHLIL

1) Merosning oçiliş joyi masalasida FKning 1117-moddasi aniq qoida belgilagan. Qodir va Umidaning Samarqand va Buxoroda yirik köçmas mulklari borligiga qaramay, ularning oxirgi doimiy yaşab turgan joyi Toşkent şahri bölgan. Qonunçilikka köra, köçmas mulk joylaşgan manzil faqat oxirgi yaşaş joyi noma’lum bölgandagina inobatga olinadi. Şuning uçun, meros işi Toşkent şahrida oçilişi kerak. 2) Qodir va Umidaning ölim vaqti tahlil qilinganda, Qodir soat 14:00 da, Umida esa 22:30 da vafot etgan. Ular turli vaqtlarda vafot etgan bölsalar-da, FKning 1116-moddasiga köra, ölim bir kalendar sutka içida sodir bölgan. Şuning uçun ular huquqiy jihatdan bir vaqtda vafot etgan (kommoriyentlar) deb e’tirof etiladi. 3) Bir vaqtda vafot etgan deb topilişining huquqiy oqibati şundan iboratki, ular bir-biridan meros olmaydilar. Ya’ni, Qodirning merosi Umidaga, Umidaning merosi Qodirga ötmaydi. Meros ularning har biridan keyin mustaqil ravişda oçiladi. Ularning yagona qonuniy merosxöri bölgan öğli Jasur ham otasining, ham onasining mulkiga nisbatan alohida-alohida vorislikka çaqiriladi. Bu qoida merosxörlar örtasida mulkning adolatli va tezkor taqsimlanişini ta’minlaydi.

XULOSA

> Xulosa qilib aytganda, meros qoldiruvçilarning oxirgi doimiy yaşaş joyi bölgan Toşkent şahri meros oçiliş joyi hisoblanadi. Er-xotin bir kalendar sutka içida vafot etganligi sababli, ular bir vaqtda ölgan deb topiladi va bir-biridan meros olmaydi. Meros ularning har biridan keyin alohida oçilib, yagona merosxör Jasurga ötadi.

MUHOKAMA UÇUN SAVOLLAR

1. Uşbu vaziyatda merosning oçiliş joyi qayer deb hisoblanadi?
2. Qodir va Umida bir vaqtda vafot etgan deb hisoblanadimi?
3. Merosning oçiliş vaqti qanday belgilanadi va vorislik qanday amalga oşiriladi?

O‘zbekiston Respublikasining Fuqarolik kodeksi, ikkinchi qism (29.08.1996) — https://lex.uz/docs/180552

Test

JAVOB TANLANADIGAN SAVOLLAR

1. Rustam vasiyatnoma qoldirmasdan vafot etdi. Uning mol-mulki qarindoşlari örtasida taqsimlandi. Uşbu holatda vorislikning qaysi asosi qöllanilgan?

- A. Qonun böyiça
- B. Vasiyat böyiça
- C. Şartnoma böyiça
- D. Sud qarori böyiça

> **TÖĞRI: A**
> Fuqarolik kodeksining 1112-moddasiga asosan, vorislik vasiyat va qonun böyiça amalga oşiriladi. Qonun böyiça vorislik vasiyat mavjud bölmasa yoxud butun merosning taqdirini belgilamasa amalga oşiriladi. Rustam vasiyatnoma qoldirmaganligi sababli, uning mol-mulki qonun böyiça merosxörlarga ötadi.

2. Alisher sobiq turmuş örtoğidan nogironligi sababli aliment olib kelgan. Uning avtomobili va uyi ham bor edi. Uning vafotidan söng öğli alimentni olişni davom ettirişni, şuningdek uy va avtomobilni talab qilmoqda. Bulardan qaysi biri meros tarkibiga kirmaydi?

- A. Faqat avtomobil
- B. Faqat uy
- C. Barça mulkiy huquqlar merosga kiradi
- D. Aliment majburiyatlari tufayli yuzaga kelgan huquqlar

> **TÖĞRI: D**
> FKning 1113-moddasiga köra, meros qoldiruvçining şaxsi bilan çambarças boğliq bölgan huquq va majburiyatlar, jumladan, aliment majburiyatlari tufayli yuzaga kelgan huquqlar va majburiyatlar meros tarkibiga kirmaydi. Avtomobil va uy esa oddiy mulkiy huquq sifatida meros tarkibiga kiradi.

3. Erkin va Malika nikoh davrida birgalikdagi mablağlari hisobidan uy sotib olişdi. Erkin vafot etdi. Erkinning birinçi nikohidan bölgan öğli butun uyning yarmini meros sifatida talab qilmoqda. Uşbu uyga nisbatan meros qanday oçiladi?

- A. Butun uy meros tarkibiga kiradi va teng taqsimlanadi.
- B. Faqat Erkinning umumiy mol-mulkdagi uluşiga nisbatan meros oçiladi.
- C. Uy töliğiça xotini Malikaga qoladi, merosga kirmaydi.
- D. Uy davlat mulkiga ötadi.

> **TÖĞRI: B**
> FKning 1114-moddasiga asosan, umumiy birgalikdagi mulk iştirokçisining ölimi uning uluşini aniqlaş uçun asos böladi. Meros faqat vafot etgan iştirokçining uluşiga (odatda teng yarmi) nisbatan oçiladi. Oila kodeksiga köra er-xotinning mulki birgalikdagi mulkdir, qolgan yarmi xotinning özіga tegişli bölib qoladi.

4. Botir va uning öğli Jasur avtohalokatga uçradi. Botir şu kuni soat 10:00 da, Jasur esa 23:30 da vafot etdi. Ularning mulkiga nisbatan meros qanday oçiladi?

- A. Jasur Botirdan meros oladi, çunki u keyin vafot etgan.
- B. Botirning mulki faqat davlatga ötadi.
- C. Ular bir vaqtda vafot etgan deb hisoblanadi va bir-biridan meros olişmaydi.
- D. Faqat Jasurning merosxörlari ikkalasining mulkini oladi.

> **TÖĞRI: C**
> FKning 1116-moddasiga asosan, agar biridan keyin boşqasi meros olişga haqli bölgan şaxslar bir kalendar sutka (yigirma tört soat) içida vafot etgan bölsalar, ular bir vaqtda vafot etgan deb hisoblanadilar. Meros ularning har biridan keyin alohida oçiladi va ular bir-biridan meros olmaydi.

5. Davron Samarqand şahrida doimiy yaşab kelgan. Uning Toşkent şahrida yirik zavodi va Buxoroda avtomobili bor edi. Uning vafotidan söng merosning oçiliş joyi qayer deb hisoblanadi?

- A. Toşkent şahrida (zavod joylaşgan joyda)
- B. Samarqand şahrida (oxirgi doimiy yaşab turgan joyida)
- C. Buxoro şahrida (avtomobil joylaşgan joyda)
- D. Uning merosxörlari yaşaydigan joyda

> **TÖĞRI: B**
> FKning 1117-moddasiga köra, meros qoldiruvçining oxirgi doimiy yaşab turgan joyi merosning oçiliş joyi hisoblanadi. Agar bu joy noma’lum bölsa, köçmas mulk joylaşgan joy hisobga olinadi. Davronning oxirgi yaşaş joyi ma’lum bölgani uçun meros Samarqandda oçiladi.

6. Salim vafot etganida uning xotini homilador edi. Ikki oydan söng u tirik öğil farzand kördi. Uşbu çaqaloq Salimning mol-mulkiga merosxör böla oladimi?

- A. Yöq, çunki bola meros oçilgan paytda tuğilmagan edi.
- B. Faqat vasiyatnoma bölsagina merosxör bölişi mumkin.

• C. Yöq, faqat voyaga yetgan farzandlar merosxör böladi.

• D. Ha, meros qoldiruvçining hayotlik paytida homila holida bölgan va meros oçilgandan keyin tirik tuğilgan bolalar merosxör bölişi mumkin.

TÖĞRI: D

FKning 1118-moddasiga asosan, meros oçilgan paytda hayot bölgan fuqarolar, şuningdek meros qoldiruvçining hayotlik paytida homila holida bölgan va meros oçilgandan keyin tirik tuğilgan bolalari vasiyat va qonun böyiça merosxör bölişlari mumkin. Bola manfaatlarining ustuvorligi ta’minlanadi.

7. Qodir boy otasining merosiga tezroq ega çiqiş maqsadida uni qasddan öldirdi va sud hukmi bilan aybdor deb topildi. Qodir otasining mol-mulkini meros qilib ola biladimi?

• A. Ha, agar u yagona farzand bölsa.

• B. Ha, qonun böyiça merosxör sifatida.

• C. Yöq, u noloyiq merosxör sifatida meros oliş huquqiga ega emas.

• D. Ha, lekin faqat majburiy uluşni oladi.

TÖĞRI: C

FKning 1119-moddasiga köra, meros qoldiruvçini qasddan öldirgan yoki uning hayotiga suiqasd qilgan şaxslar vasiyat böyiça ham, qonun böyiça ham meros oliş huquqiga ega emaslar. Qodir noloyiq merosxör deb topiladi va merosdan töliq çetlatiladi.

8. Murodning uçta öğli bor. U öz vasiyatnomasida barça mol-mulkini döstiga qoldirdi va tönğiç öğlini heç qanday sabab körsatmasdan merosdan mahrum qildi. Uşbu vasiyatnoma qonuniymi?

• A. Ha, vasiyat qiluvçi qonun böyiça merosxörlarni izoh bermagan holda merosdan mahrum qilişga haqli.

• B. Yöq, farzandlarni merosdan mahrum qiliş taqiqlanadi.

• C. Yöq, sababini albatta körsatişi şart.

• D. Ha, lekin faqat sudning ruxsati bilan.

TÖĞRI: A

FKning 1120-moddasiga asosan, vasiyat qiluvçi qonun böyiça merosxörlardan bittasini, bir neçasini yoki hammasini izoh bermagan holda merosdan mahrum qilişga haqli. Murod öz irodasini erkin amalga oşirişi va sabab körsatmasligi mumkin.

9. Otabekning otasi u yoşligida ota-onalik huquqidan mahrum etilgan va bu huquq heç qaçon tiklanmagan. Otabek 25 yoşida vafot etdi va undan katta biznes qoldi. Uning otasi qonun böyiça merosxör böla oladimi?

• A. Ha, ota-ona har doim birinçi navbatdagi merosxör hisoblanadi.

• B. Yöq, ota-onalik huquqidan mahrum etilgan va huquqlari tiklanmagan ota-onalar bolalaridan qolgan mulkka voris böliş huquqiga ega emas.

• C. Ha, agar boşqa merosxörlar bölmasa.

• D. Ha, lekin faqat biznesning yarmini oladi.

TÖĞRI: B

FKning 1119-moddasiga köra, bolalariga nisbatan ota-onalik huquqlaridan mahrum etilgan va meros oçilgan paytda bu huquqlari tiklanmagan ota-onalar ana şu bolalardan qolgan mulkka voris böliş huquqiga ega emaslar. Bu qoida bolalar manfaatini himoya qiladi.

10. Nodira öz kvartirasini qiziga vasiyat qildi, lekin vasiyatnomaga şunday şart kiritdi: "Qizim vafot etgach, ushbu kvartirani o‘z o‘g‘liga qoldirishi shart". Uşbu şart haqiqiymi?

- A. Ha, vasiyat qiluvçi istalgan şartni qöyişi mumkin.
- B. Ha, agar qizi bunga yozma ravişda rozi bölsa.
- C. Yöq, meros qoldiruvçi merosxörga vasiyat qilingan mulkni uning vafotidan keyin qanday tasarruf etiş böyiça körsatma berişga haqli emas.
- D. Yöq, çunki kvartira faqat davlatga vasiyat qilinişi mumkin.

TÖĞRI: C

FKning 1120-moddasiga asosan, meros qoldiruvçi özi vasiyatnomada merosxör etib tayinlagan şaxslarga, öz navbatida vafot etişlari ehtimoli bilan özlariga vasiyat qilingan mol-mulkni muayyan tarzda tasarruf etiş xususida körsatma beriş majburiyatini yuklaşga haqli emas.

11. Yozuvçi Anvar vafot etdi. Uning asarlariga bölgan mualliflik huquqi (mulkiy qismi) va mualliflik nomi (şaxsiy nomulkiy huquq) bor edi. Uning merosxörlari nimani meros qilib oladi?

- A. Ham mulkiy, ham şaxsiy nomulkiy huquqlar töliq meros tarkibiga kiradi.
- B. Faqat mulkiy huquqlarni, şaxsiy nomulkiy huquqlar meros tarkibiga kirmaydi, lekin merosxörlar tomonidan himoya qilinişi mumkin.
- C. Heç qaysi biri merosga kirmaydi, asarlar xalq mulkiga aylanadi.
- D. Faqat şaxsiy nomulkiy huquqlarni meros qilib oladi.

TÖĞRI: B

FKning 1113-moddasiga köra, mulkiy huquqlar bilan boğliq bölmagan şaxsiy nomulkiy huquqlar meros tarkibiga kirmaydi. Biroq, meros qoldiruvçiga tegişli bölgan şaxsiy nomulkiy huquqlar va boşqa nomoddiy boyliklar merosxörlar tomonidan amalga oşirilişi va himoya qilinişi mumkin.

12. Sobir kelasi oy yangi avtomobil sotib olişni rejalaştirmoqda. U bugun "kelasi oy sotib oladigan avtomobilimni" ukasiga qoldiriş haqida vasiyatnoma tuzdi. Sobir avtomobilni sotib oldi va bir yildan söng vafot etdi. Uşbu vasiyatnoma haqiqiymi?

- A. Yöq, vasiyatnoma tuzilayotgan paytda mulk unga tegişli bölişi şart.
- B. Yöq, bunday vasiyatnoma faqat notariusning ruxsati bilan haqiqiy böladi.
- C. Ha, lekin faqat qonun böyiça merosxörlar rozi bölsa.
- D. Ha, meros qoldiruvçi vasiyat qilayotgan paytida özіga tegişli bölmagan mol-mulk töğrisida ham vasiyatnoma tuzişga haqli.

TÖĞRI: D

FKning 1120-moddasiga asosan, meros qoldiruvçi vasiyat qilayotgan paytida özіga tegişli bölmagan mol-mulk töğrisidagi farmoyişni öz içiga oladigan vasiyatnoma tuzişga haqli. Agar meros oçilgan paytga kelib, bu mulk unga tegişli bölib qolsa, farmoyiş haqiqiy hisoblanadi.

13. Dilshod 2020-yilda barça mulkini öğliga qoldiriş haqida vasiyatnoma tuzdi. 2022-yilda u fikridan qaytib, sababini tuşuntirmasdan barça mulkini qiziga qoldiriş haqida yangi vasiyatnoma yozdi. Yangi vasiyatnoma haqiqiymi?

• A. Yöq, birinçi vasiyatnoma bekor qilinişi uçun sabab körsatilişi şart.

• B. Ha, meros qoldiruvçi vasiyatnomani istagan paytda özgartirişi mumkin va sababini körsatişga majbur emas.

• C. Yöq, vasiyatnomani faqat sud orqali özgartiriş mumkin.

• D. Ha, lekin öğlining yozma roziligi kerak.

TÖĞRI: B

FKning 1120-moddasiga köra, meros qoldiruvçi vasiyatnoma tuzilganidan keyin uni istagan paytda bekor qiliş va özgartiriş borasida erkin bölib, bunda bekor qiliş yoki özgartiriş sabablarini körsatişga majbur emas. Uning irodasi erkindir.

14. Keksaygan va kasalmand Fotima xolani boqiş majburiyati sud tomonidan uning öğli Valiga yuklatilgan edi. Vali bu majburiyatdan qasddan böyin tovlab keldi. Fotima xola vafot etgaç, Vali uning uyiga qonun böyiça merosxör böla oladimi?

• A. Ha, u qonun böyiça birinçi navbatdagi merosxör.

• B. Ha, çunki u qasddan qotillik sodir etmagan.

• C. Yöq, qonunga köra ta’minlab turiş majburiyatini bajarişdan böyin tovlagan bolalar qonun böyiça vorislik qiliş huquqiga ega emas.

• D. Ha, lekin uydan faqat majburiy uluş oladi.

TÖĞRI: C

FKning 1119-moddasiga asosan, meros qoldiruvçiga ta’minlab turiş yuzasidan qonunga köra zimmasiga yuklatilgan majburiyatlarini bajarişdan böyin tovlagan voyaga yetgan bolalar qonun böyiça vorislik qiliş huquqiga ega emaslar. Bu holat sud tomonidan belgilanadi.

OÇIQ SAVOLLAR

15. Dehqon xöjaligi yuritiş uçun berilgan er uçastkasiga bölgan huquq meros tarkibiga kiradimi va uni meros qilib olişning özіga xos xususiyatlari nimalardan iborat?

NAMUNA JAVOB

Özbekiston Respublikasi Fuqarolik kodeksining 1115-moddasiga köra, er uçastkasiga bölgan huquqni meros qilib oliş, agar qonunda boşqaça tartib belgilanmagan bölsa, FK qoidalari bilan tartibga solinadi. Universal huquqiy vorislik tamoyiliga asosan, meros qoldiruvçiga tegişli bölgan mulkiy huquqlar merosxörlarga ötadi. Biroq, er uçastkalariga nisbatan mulk huquqi va undan foydalaniş huquqi

farqlanadi. Agar er uçastkasi meros qilib qoldiriladigan umrbod egalik qiliş huquqi asosida berilgan bölsa, bu huquq meros tarkibiga kiradi. Bunda merosxörlar tengligi tamoyili amal qilsa-da, er uçastkasini natural holatda böliş qişloq xöjaligi maqsadlariga zarar yetkazişi mumkin bölsa, qonunçilikda maxsus qoidalar qöllaniladi. Muqobil yondaşuv sifatida şuni ta'kidlaş kerakki, agar merosxörlardan biri dehqon xöjaligini yuritişni davom ettiriş istagini bildirmasa, u öz uluşiga mos ravişda boşqa merosxörlardan pullik kompensatsiya talab qilişi mumkin. Asosiy e'tibor erdan maqsadli foydalanişni saqlab qolişga qaratiladi. Şuningdek, er uçastkasi ijara huquqi asosida olingan bölsa, ijara şartnomasida boşqaça hol nazarda tutilmagan bölsa, ijara huquqi ham merosxörlarga ötişi mumkin. Bu holatda vorislik qonun va vasiyat asosida amalga oşiriladi.

16. Meros qoldiruvçining ölimidan söng tuğilgan, ammo u hayotligida homila holatida bölgan bolaning meros oliş huquqi qanday himoya qilinadi va bu holatda merosni taqsimlaş tartibi qanday?

NAMUNA JAVOB

Fuqarolik kodeksining 1118-moddasiga asosan, meros oçilgan paytda hayot bölgan fuqarolar, şuningdek meros qoldiruvçining hayotlik paytida homila holida bölgan va meros oçilgandan keyin tirik tuğilgan bolalari vasiyat va qonun böyiça merosxör bölişlari mumkin. Bu qoida bola manfaatlarining ustuvorligi hamda oila a'zolarini himoya qiliş tamoyilining yorqin ifodasidir. Huquqiy tahlil şuni körsatadiki, homila huquq layoqatiga ega bölmasa-da, qonun uning bölajak huquqlarini qöriqlaydi. Agar meros qoldiruvçi vafot etganda uning xotini homilador bölsa, merosni taqsimlaş bola tuğilguniga qadar töxtatib turilişi şart. Muqobil yondaşuv şundan iboratki, agar bola ölik tuğilsa, u merosxör hisoblanmaydi va meros qolgan merosxörlar örtasida taqsimlanadi. Ammo bola tirik tuğilib, bir neça daqiqa yaşab vafot etsa ham, u merosxör deb e'tirof etiladi va unga tegişli bölgan uluş endi uning öz merosxörlariga ötadi. Bu jarayonda vasiylik va homiylik organlarining nazorati muhim ahamiyatga ega bölib, ular tuğilajak bolaning mulkiy manfaatlari boşqa merosxörlar tomonidan poymol etilmasligini ta'minlaydi.

17. Meros qoldiruvçiga tegişli bölgan şaxsiy nomulkiy huquqlar meros tarkibiga kirmasligi belgilangan. Unda merosxörlar bu huquqlarni qanday qilib himoya qilişlari mumkin?

NAMUNA JAVOB

FKning 1113-moddasiga muvofiq, mulkiy huquqlar bilan boğliq bölmagan şaxsiy nomulkiy huquqlar meros tarkibiga kirmaydi. Çunki bu huquqlar şaxs bilan uzviy boğliq bölib, universal huquqiy vorislik obyekti böla olmaydi. Biroq, xuddi şu moddaning uçinçi qismida meros qoldiruvçiga tegişli bölgan şaxsiy nomulkiy huquqlar va boşqa nomoddiy boyliklar merosxörlar tomonidan amalga oşirilişi va himoya qilinişi mumkinligi belgilangan. Bu normaning mohiyati şundaki, asar muallifligi, ismga bölgan huquq yoki obrö-e'tibor kabi huquqlar merosxörga mulk sifatida ötmaydi, lekin u marhumning xotirasini va huquqlarini himoya qiliş vakolatiga ega böladi. Masalan, kimdir marhum yozuvçining asarini özlaştirmoqçi bölsa, merosxör sudga murojaat qilib, mualliflik daxlsizligini talab qilişi mumkin. Muqobil yondaşuvda şuni inobatga oliş kerakki, şaxsiy nomulkiy huquqlardan farqli ölaroq, mualliflik huquqidan kelib çiqadigan mulkiy huquqlar (qalamhaqi oliş, asardan foydalanişga ruxsat beriş) töğridan-töğri meros tarkibiga kiradi va merosxörlarga ötadi. Bu mexanizm orqali qonun ham meros qoldiruvçining şaxsiy daxlsizligini, ham uning oila a'zolarining iqtisodiy manfaatlarini muvozanatda saqlaydi.

Glossariy

MEROS HUQUQI
Fuqaro vafot etganidan söng unga tegişli bölgan mulkiy huquq va majburiyatlarning qonun hujjatlarida belgilangan tartibda boşqa şaxslarga (merosxörlarga) universal huquqiy vorislik tartibida ötişini tartibga soluvçi huquqiy normalar yiğindisidir.

Misol: Anvar vafot etgaç, uning barça mol-mulki va qarzlari meros huquqi qoidalari asosida farzandlariga ötdi.

Boğliq atamalar: Meros tarkibi, Vasiyatnoma

MEROS TARKIBI
Meros oçilgan paytda meros qoldiruvçiga tegişli bölgan, uning ölimidan keyin ham bekor bölmaydigan barça huquq va majburiyatlar majmuasi hisoblanadi. Bunga mulkiy huquqlar kiradi, ammo şaxs bilan boğliq huquqlar kirmaydi.

Misol: Marhumning uyi va bankdagi omonati meros tarkibiga kiritildi, biroq uning tölaşi kerak bölgan aliment majburiyati kiritilmadi.

Boğliq atamalar: Meros huquqi, Umumiy birgalikdagi mulk

MEROSNING OÇILIŞI
Fuqaroning ölimi yoki uning sud tomonidan vafot etgan deb e’lon qilinişi oqibatida meros munosabatlarining boşlanişi va merosxörlarda huquq hamda majburiyatlarning yuzaga kelişi holatidir.

Misol: Fuqaro vafot etgan kunning özida uning mol-mulkiga nisbatan meros oçilgan deb hisoblanadi.

Boğliq atamalar: Merosning oçiliş joyi, Merosxörlar

MEROSNING OÇILIŞ JOYI
Meros qoldiruvçining oxirgi doimiy yaşab turgan joyi, agar u noma’lum bölsa, unga tegişli bölgan köçmas mulk yoki uning asosiy qismi turgan joy meros oçilgan joy deb e’tirof etiladi.

Misol: Marhum oxirgi marta Toşkent şahrida doimiy yaşaganligi sababli, meros işi aynan şu yerdagi notarius tomonidan oçildi.

Boğliq atamalar: Merosning oçilişi

VASIYATNOMA
Fuqaroning özига tegişli mol-mulkni yoki bu mol-mulkka nisbatan huquqini vafot etgan taqdirda tasarruf etiş xususidagi şaxsan özi tuzgan ixtiyoriy xohiş-irodasi hisoblanadi.

Misol: Ota öziga tegişli bölgan avtomobilni öğliga qoldiriş maqsadida notarius orqali vasiyatnoma rasmiylaştirdi.

Boğliq atamalar: Meros huquqi, Majburiy uluş

> **QONUN BÖYIÇA VORISLIK**
> Vasiyat mavjud bölmasa yoxud u butun merosning taqdirini belgilamasa, qonunda körsatilgan navbat asosida va teng uluşlarda merosxörlarga mol-mulkning ötiş tartibidir.

Misol: Marhum vasiyatnoma qoldirmaganligi sababli, uning mulki qonun böyiça vorislik asosida xotini va bolalariga teng taqsimlandi.

Boğliq atamalar: Merosxörlar, Vasiyatnoma

> **NOMUNOSIB MEROSXÖRLAR**
> Meros qoldiruvçini qasddan öldirgan, uning hayotiga suiqasd qilgan yoki özining oxirgi xohiş-irodasini amalga oşirişiga qasddan tösqinlik qilgan şaxslar bölib, ular qonun va vasiyat böyiça meros oliş huquqidan mahrum etiladi.

Misol: Sud qarori bilan otasining hayotiga suiqasd qilgan öğil nomunosib merosxör deb topildi va merosdan çetlatildi.

Boğliq atamalar: Merosdan mahrum qiliş

> **UMUMIY BIRGALIKDAGI MULK**
> Er va xotinning nikoh davomida orttirgan mol-mulklari bölib, tomonlardan birining ölimi bu mulkdagi uning uluşini aniqlaş va meros tarkibiga kiritiş uçun asos böladi.

Misol: Er vafot etgaç, nikoh davomida olingan uyning yarmi xotinning uluşi sifatida ajratildi, qolgan yarmi esa meros tarkibiga kiritildi.

Boğliq atamalar: Er va xotinning xususiy mulki, Meros tarkibi

> **ER VA XOTINNING XUSUSIY MULKI**
> Nikohga qadar öziga tegişli bölgan mol-mulki, şuningdek, ulardan har birining nikoh davomida hadya, meros tariqasida yoki boşqa bepul bitimlar asosida olgan mol-mulki hisoblanadi.

Misol: Ayolning töydan oldin sotib olgan kvartirasi uning xususiy mulki hisoblanadi va erining meros tarkibiga kirmaydi.

Boğliq atamalar: Umumiy birgalikdagi mulk

> **MEROSXÖRLAR**
> Meros oçilgan paytda hayot bölgan fuqarolar, şuningdek meros qoldiruvçining hayotlik paytida homila holida bölgan va meros oçilgandan keyin tirik tuğilgan bolalar, yuridik şaxslar va davlat.

Misol: Meros oçilgandan söng tuğilgan çaqaloq ham qonuniy merosxörlar qatoriga kiritildi.

Boğliq atamalar: Qonun böyiça vorislik, Vasiyatnoma

Xronologiya

Meros huquqi qonunçiligining rivojlanişi

1996 · FUQAROLIK KODEKSINING QABUL QILINIŞI
Özbekiston Respublikasining Fuqarolik kodeksi qabul qilinib, uning V bölimida vorislik huquqi, meros tarkibi va merosxörlar doirasi töliq tartibga solindi.

Ahamiyati: Meros huquqining zamonaviy qonuniy bazasi va universal vorislik tamoyillari yaratildi.

1998 · OILA KODEKSINING QABUL QILINIŞI
Oila kodeksi qabul qilinib, er-xotinning umumiy birgalikdagi mulki va xususiy mulki tuşunçalari aniqlaştirildi. Bu meros tarkibini belgilaşda muhim ahamiyatga ega.

Ahamiyati: Oila a’zolarining mulkiy huquqlari va merosdagi uluşlari kafolatlandi.

2021 · MEROS TARKIBIGA OID ÖZGARTIRIŞLAR
2021 yil 21 apreldagi O‘RQ-683-sonli Qonun tahririda mehnat va ijtimoiy ta’minot töğrisidagi qonunçilik asosida pensiya, nafaqa va boşqa tölovlar oliş huquqi meros tarkibiga kirmasligi belgilandi.

Ahamiyati: Şaxs bilan bevosita boğliq huquqlarning merosga ötmasligi qoidasi takomillaştirildi.

2022 · ER UÇASTKASIGA BÖLGAN HUQUQNI MEROS QILIŞ
2022 yil 6 iyundagi O‘RQ-775-sonli Qonun tahririga asosan er uçastkasiga bölgan huquqni meros qilib oliş Fuqarolik kodeksi qoidalari bilan tartibga solinişi mustahkamlandi.

Ahamiyati: Yer munosabatlarida vorislikning aniq fuqarolik-huquqiy mexanizmi belgilandi.

2023 · YANGI TAHRIRDAGI KONSTITUTSIYA
Özbekiston Respublikasining yangi tahrirdagi Konstitutsiyasi qabul qilinib, mulk daxlsizligi va meros huquqi davlat tomonidan kafolatlanişi yana bir bor oliy darajada tasdiqlandi.

Ahamiyati: Meros huquqining konstitutsiyaviy kafolatlari yanada kuçaytirildi.

Mind-map

Meros huquqi umumiy qoidalari

- Vorislik asoslari: Meros qanday tartibda ötişini belgilovçi huquqiy asoslar (FK 1112-modda).
- — Vasiyat böyiça: Meros qoldiruvçining ixtiyoriy xohiş-irodasi (FK 1120-modda).

• — — Şaxsan tuziladi: Vakil orqali tuziş taqiqlanadi.
• — — Iroda erkinligi: Istalgan şaxsga qoldirişi yoki mahrum qilişi mumkin.
• — Qonun böyiça: Vasiyat bölmaganda qonuniy navbat asosida ötadi.
• — — Navbatlilik tartibi: Qarindoşlik darajasiga qarab çaqiriladi.
• — — Teng uluşlarda: Bir navbatdagi merosxörlar teng uluş oladi.
• Meros tarkibi: Merosga kiradigan va kirmaydigan huquqlar (FK 1113-modda).
• — Kiradigan huquqlar: Ölimdan keyin bekor bölmaydigan mulkiy huquq va majburiyatlar.
• — — Moddiy ne’matlar: Uy-joy, pul, avtomobil va boşqa mulklar.
• — — Majburiyatlar: Marhumning qarz majburiyatlari ham ötadi.
• — Kirmaydigan huquqlar: Şaxs bilan çambarças boğliq huquqlar.
• — — Aliment majburiyati: Aliment tölaş yoki oliş huquqi ötmaydi.
• — — Zarar tölovi: Hayot va soğliqqa yetkazilgan zarar tölovi ötmaydi.
• — — Şaxsiy nomulkiy: Mualliflik huquqi kabi nomulkiy huquqlar kirmaydi.
• — Er-xotin mulki: Umumiy birgalikdagi mulkdagi uluş (FK 1114-modda).
• — — Uluşni ajratiş: Tirik qolgan er yoki xotinning yarim uluşi ajratiladi.
• Merosning oçilişi: Meros oçiliş vaqti va joyi (FK 1116, 1117-moddalar).
• — Oçiliş vaqti: Ölim kuni yoki sud qarori kuçga kirgan kun.
• — — Ölim sanasi: Fuqaro vafot etgan aniq kun.
• — — Sud qarori kuni: Vafot etgan deb e’lon qilinganda.
• — Oçiliş joyi: Oxirgi yaşaş joyi yoki mulk joylaşgan yer.
• — — Oxirgi yaşaş joyi: Doimiy röyxatda turgan manzili.
• — — Mulk joylaşgan yer: Yaşaş joyi noma’lum bölsa, köçmas mulk joyi.
• Merosxörlar doirasi: Meros oliş huquqiga ega subyektlar (FK 1118-modda).
• — Tirik fuqarolar: Meros oçilganda hayot bölgan şaxslar.
• — Homila holatidagilar: Tirik tuğilgan bolalar merosxör böladi.
• — Yuridik şaxslar: Vasiyat böyiça meros olişi mumkin.
• Merosdan mahrum qiliş: Meros oliş huquqidan çetlatiş asoslari (FK 1119, 1120-moddalar).
• — Nomunosib merosxörlar: Qonun va sud tartibida çetlatiladigan şaxslar.
• — — Qasddan öldirganlar: Meros qoldiruvçi hayotiga suiqasd qilganlar.
• — — Tösqinlik qilganlar: Oxirgi irodani amalga oşirişga xalaqit berganlar.
• — — Huquqdan mahrum ota-ona: Ota-onalik huquqidan mahrum qilinganlar.
• — Vasiyat orqali: Izoh bermagan holda mahrum qiliş huquqi.
• — — Sababsiz mahrum qiliş: Vasiyat qiluvçi sabab körsatişga majbur emas.

Tuşuntiriş va sxema

Merosning oçilişi va merosxörlarni aniqlaş jarayoni

DIAGRAMMADAGI BOĞLANIŞLAR

- Fuqaroning ölimi ’Asos böladi ’Merosning oçilişi
- Merosning oçilişi ’Belgilanadi ’Oçiliş joyi
- Merosning oçilişi ’Şakllanadi ’Meros tarkibi
- Meros tarkibi ’Taqsimlanadi ’Vorislik asoslari
- Vorislik asoslari ’Iroda bölsa ’Vasiyat böyiça
- Vorislik asoslari ’Vasiyat bölmasa ’Qonun böyiça
- Vasiyat böyiça ’Çaqiriladi ’Merosxörlarni aniqlaş
- Qonun böyiça ’Çaqiriladi ’Merosxörlarni aniqlaş
- Merosxörlarni aniqlaş ’Şubha bölsa ’Nomunosiblarni çetlatiş
- Nomunosiblarni çetlatiş ’Körib çiqadi ’Sud tartibi
- Merosxörlarni aniqlaş ’Guvohnoma oladi ’Merosni rasmiylaştiriş
- Sud tartibi ’Qaror yuboradi ’Merosni rasmiylaştiriş

Manbalar

UŞBU MAVZU MANBALARI

O‘zbekiston Respublikasining Fuqarolik kodeksi, ikkinchi qism (29.08.1996) — https://lex.uz/docs/180552

O‘zbekiston Respublikasining Konstitutsiyasi (30.04.2023) — https://lex.uz/docs/6445145

O‘zbekiston Respublikasining Oila kodeksi (30.04.1998) — https://lex.uz/docs/104720

TAVSIYA ETILGAN ADABIYOTLAR (DASTURDAN)

- Yuldashev J.I. Vorislik va oila huquqi. Darslik / yuridik fanlar doktori, professor, O‘zbekistonda xizmat ko‘rsatgan yurist O. Okyulovning umumiy tahriri ostida. – T.: TDYUU nashriyoti, 2024. – 295 b. (Asosiy)
- Vorislik huquqi: nazariya va amaliyot. O‘quv qo‘llanma. U. Maxmudxodjayeva, M. Usmonova. Toshkent, 2025. 148 b.
- Fuqarolik huquqi. 2-qism. Darslik. Mualliflar jamoasi. Toshkent, 2017. 428 b.
- Practising Family Law, 5th edition by Ian Serisier. Published: 20 June 2022. ISBN: 9780409356816. (Qo‘shimcha)

Iqtibos keltirişdan oldin har bir manbani uning amaldagi rasmiy matni bilan soliştiring.

Öquv matni ta’lim maqsadida sun’iy intellekt yordamida tayyorlangan. Bu yuridik maslahat emas; iqtibos keltirişdan oldin birlamçi manbalar bilan tekşiring. Toşkent davlat yuridik universiteti · Oila va meros huquqi.

OXFORDER LLC tomonidan yaratilgan · Naşr 2026.11